

mind speciálisan meg kell felelniük. A speciális követelményeket illetően: a fejlődés nyomán korszerűtlenné váltak a mereven hármass tagolású épületek (állományi + szolgálati + személyzeti tér), s jóval oldottabb megoldások kívántatnak. Könyvtári vonatkozásban főként az állományi tér, illetve az állományi és szolgáltatási tér „szimbiózisa” okoz a tervezőnek gyakori szakmai fejtörést.

Az információs központok funkciói szempontjából a személyzeti tér nagyságrendjének eltalálása a legnehezebb, minthogy a személyzetet kívül a korszerű technikának is helyet kell találni benne. Mindent összevéve: az információs központok-könyvtárak középületnek minősülnek, s ehhez képest lehetőleg nem zajos, de jól megközelíthető telkekre kell őket megtervezni.

A nemzetközi szakirodalom egy-egy információs központtal-könyvtárral szemben a következő ismérvek meglétét várja el: flexibilitás, kompakttság,

elérhetőség (többek között a mozgáskorlátozottak számára is), bővíthetőség, variabilitás, szervezethezesség, kényelmesség, a működtetés veszélytelen és gazdaságos volta. Hangsúlyozandó követelmények az épületek tervezése közben: nem születhet esztétikailag és funkcionálisan egyaránt értékes épület az építésszek és a könyvtárosok együttműködése nélkül; nem szabad eltekinteni az elkészült tervek szakmai és civil (olvasói) opponálásától; ajánlatos bel- és külföldön szétnézni az újonnan keletkezett vagy átalakított épületek között. Természetesen legjobb az új épület, de bővített vagy átalakított épületek között is szép számmal akadnak jó megoldások. Egyelőre Szlovákiában inkább csak bővítési-átalakítási lehetőségek kínálóznak.

/PROCHÁZKA, B.: Priestorové vzťahy pri výstavbe a prevádzke informačných centier. Faktor priestora v našej práci. = Bulletin CVTI SR, 3. köt. 2. sz. 1999. p. 3–8./

(Futala Tibor)

Használatvizsgálat és rendszertervezés az Alexandriai Digitális Könyvtár projektben

Az *Alexandriai Digitális Könyvtár (ADK)* olyan *geokönyvtár*, amely mind a különféle dokumentumokat, mind a használói kérdéseket a föld felszínének földrajzilag meghatározott helyei szerint határozza meg és hozza össze. A keresés történhet földrajzi nevek, de hosszúsági és szélességi adatok szerint is.

Az ADK egyike annak a hat digitális könyvtári projektnek, amelyet az NSF, a DARPA és a NASA indított el. Az ADK gyűjteménye és szolgáltatásai a földdel kapcsolatos információkra (térképek, képek, adatsorok, szövegek és egyéb) vonatkoznak, amelyek földrajzi helyekhez köthetők. A kezdetek 1989-re nyúlnak vissza. Az első prototípust Rapid Prototype-nak nevezték, és CD-ROM-on terjesztették (1995). Ezt követte a WWW-verzió 1996-ban, amelynek neve beta web prototype volt. Ez utóbbit alapos használati elemzésnek vetették alá, s ennek eredményeit felhasználták a jelenlegi Java-alapú interfész megtervezéséhez (neve: JIGI = Java Interface to Geospatial Information). A kísérleti rendszer fejlesztése azóta is folyik.

A rendszerrel kapcsolatban két fő kérdés tehető fel: milyen információ áll rendelkezésre egy bizonyos földrajzi övezetről (az övezetet egy térképböngészőn lehet meghatározni), s hol található egy

bizonyos, névvel jelölt földrajzi hely. A kérdéseket egyéb paraméterekkel (idő, dokumentumtípus, földrajzi jelenség stb.) is ki lehet egészíteni.

Innovatív és folyamatosan kibontakozó rendszerek használati kiértékelése magával vonja a használók felkészítését is. A ciklus a következő: a fejlesztő felépít egy működő modellt, a használókat megismertetik az új lehetőségekkel, a használók további funkcionális fejlesztést kérnek, a fejlesztők ennek alapján módosítják a rendszert. Így történt az ADK esetében is.

Az ADK projekt három fő tevékenységi iránya a következő: alap kutatások végzése, egy kísérleti modell felépítése, a modell használatának kiértékelése. A kutatás célja az volt, hogy megalapozzon egy megosztott digitális könyvtárat, amely hatáson és hatékonyan képes gyűjteni, visszakeresni és szolgáltatni a földre vonatkozó és képdokumentumokat. (Néhány kutatási téma: hierarchikus metaadat-struktúrák, többszintű szerverek használata weben, képminőség, tezauruszok a digitális könyvtárban stb.)

Az ADK rendszerarchitektúráját és használói interfészeit a *kísérleti modell* számára egy számítógépes szakemberekből, földrajztudósokból, könyv-

tárosokból és interfésztervezőkből álló csapat dolgozta ki. E csoport néhány tagja a kiértékelést végző társaságnak is tagja volt, ami előnyösnek bizonyult a visszacsatolás szempontjából. A kísérleti modell azon az úton van, hogy működő rendszerré váljon. A Java-kliens a University of California campusán hozzáférhető, s azt tervezik, hogy a California Digital Library (University of California Library Planning and Action Initiative, 1998) magába foglalja az ADK kliensének egy verzióját.

Az ADK projekt célja, hogy a használók széles körét szolgálja: a földrajzi információs rendszerek szakembereit, a földtudományi kutatókat, az oktatókat tanítási munkájukban és a nagyközönséget. Az elképzelés az, hogy hagyományos értelemben vett könyvtár legyen, de elektronikus környezetben, ahol nincs jelen a hagyományos tájékoztató könyvtáros, s ahol rendelkezésre állnak a különféle dokumentumok, beleértve a légi felvételeket, távolról érzékelt képeket, digitális térképeket stb.

A használat vizsgálatát három célcsoportra végezték el: a földtudományok kutatói, információs szakemberek és oktatók. A résztvevőktől ún. szcenáriókat kértek, azaz annak a meghatározását, hogy milyen feladatok elvégzésére milyen információkra, adatokra van szükségük, s hogyan dolgoznak ezekkel.

A kutatóknak elsősorban adatsorokra és térképekre van szükségük, s ehhez megfelelő keresési paraméterekre és hozzáférési utakra. Az információkezelés szempontjából fejlett környezetben dolgoznak, s azt kívánják, hogy az ADK szorosan integrálódjék ebbe. Igényük van a bibliográfiai adatbázisokra is.

A másik csoportba egyetemi, múzeumi és közkönyvtárosok tartoznak, továbbá olyan nem könyvtárosok, akik adatleírással, visszakereséssel és szolgáltatásokkal foglalkoznak. Fő feladatuk a bonyolult keresési feladatok elvégzése, nem pedig az adatok feldolgozása. Behatóan vizsgálják az ADK lehetőségeit, hogy a végfelhasználók igényeit minél jobban kielégítsék. A közoktatási szakemberek (közép- és főiskolai tanárok, oktatástechnológusok, közigazgatásban dolgozók) számára csak akkor jelent hasznát az ADK, ha sikerül beépíteniük oktatómunkájukba, elsősorban a tantermekben végzett csoportmunkába.

Az ADK projekt során a *használati reakciókat kiértékelő csoport* számos módszert alkalmazott: online felmérés, megfigyelés, célcsoportok vizs-

gálata, az interfészek elemzése, az ADK használata egyetemi csoportmunkában. Felkért külső bírálókkal háromszor találkoztak, hogy észrevételeiket megvitassák. Az online felmérésből kiderült, hogy a használók 80%-a férfi, s 87%-uknak van főiskolai vagy egyetemi végzettsége, átlagos életkoruk 35–36 év, s 28%-uknak nem angol az anyanyelve. Az elvégzett faktoranalízis általában pozitív fogadtatást jelzett. A nyitott kérdésekre adott válaszokból negatívabb kép derül ki, ámbar ez természetes, hiszen a nehézségekre kérdeztek rá.

A megfigyelések az UCSB Map and Imagery Laboratory használóira irányultak, s hangsúlyra vett interjúkból állnak. Itt két magatartás volt megfigyelhető: az egyik használó felteszi a kérdést, és a válaszoló könyvtárosra hagyatkozik, a másik pedig maga irányítja a beszélgetést, s igényei szerint veszi igénybe a tájékoztató könyvtárost. Ezen túlmenően videoszalagra vették a használók interakcióját az ADK webinterfészével. Itt nem volt lehetőség a referensz könyvtárostól segítséget kérni, így a rendszer hatékonysága nagymértékben függött a használó felkészültségétől, akár az információs rendszert, akár a szakterületet tekintve. A kiértékelők sok hasznos észrevételt kaptak az ADK céljait, nyelvét, funkcióit és kiterjesztését illetően.

Az ADK-nak az oktatásban való felhasználhatóságát egyetemi hallgatók csoportjában vizsgálták meg. Itt azt is meg lehetett figyelni, mennyire befolyásolják a „háttérismeretek” az ADK használatát: a diákok tapasztalatlansága a szakterületen és az információs eszközök használatában jól reprezentálta a rendszer általános, gyakorlatlan használatát. Másfelől értékelhető volt, hogy a vezető tanár és asszisztensei nagyobb felkészültsége milyen előnyöket jelent az ADK használatában. Problémát jelentett, hogy a tanfolyam közben is változott az ADK, s ezért az oktatók sem tudták teljes mélységében megismerni. Ennek ellenére a vizsgálat hasznosnak bizonyult az interfész megtervezése szempontjából, és segített bizonyos hibák és hiányok felszámolásában.

Az ADK használatának vizsgálata sok új ismeret-
hez vezetett. Alaposabban megismerték a használókat és különböző csoportjaikat, finomíthatták a kiértékelés és a használati felmérések módszereit és eredményeik alkalmazását, az ADK interfészét az igényeknek megfelelően fejleszthették tovább, s következtetéseket vonhattak le az ADK működésére és tartalmára.

Az ADK jövőjére és lehetőségeire nézve megállapítható, hogy a „geokönyvtár” koncepciója alapvetően módosítja az információhoz való hozzáállást. A szakemberek el fogják várni, hogy a könyvtári gyűjteményekben a hosszúsági és szélességi koordináták szerint is kereshessenek, a nagyközönség pedig jobban tudatában lesz a földrajzi megközelítésnek (időjárás térképek, térképek a weben, utazási atlaszok, helymegjelölés műholdak segítségével stb.). Az információs szolgáltatások is rákényszerülnek a térbeliség aspektusának érvényesítésére a keresésben és a prezentálásban.

A tudományos könyvtárakban a digitális könyvtári technológia infrastruktúrájának fejlődése innovatív gondolkodásmódot kíván meg. Az ADK ebbe az irányba tört utat. S amikor teljes egészében beépül a California Digital Library szolgáltatásrendszerébe, magával vonja a személyzet, a források és a szervezeti struktúra fejlesztését is, mégpedig a nagyobb és komplex állományfejlesztés, a rendszerek interoperabilitása és a megszokott gyűjteményfejlesztés, adatkezelés irányába. (A szerzői jogi kérdésekkel, amelyek elhanyagolhatók voltak a kísérleti fázisban, ugyancsak foglalkozni kell egy működő rendszer esetén.)

A geokönyvtárak teljes kifejlődésük állapotában lehetővé teszik, hogy az oktatók és a diákok közösen fedezzék fel és elemezzék az információt földrajzi metszetében. Az oktatók fejleszthetik a gyűjteményeket, s megtaníthatják hallgatóikat arra, miképpen állíthatnak elő olyan információt, amely beépíthető ezekbe a gyűjteményekbe. Az ADK használata áttérjedhet más diszciplínákra, így a természet- és társadalomtudományokra, a humán tudományokra és a művészetekre is. A különféle oktatási szintek számára valószínűleg specializált interfészeket kell kifejleszteni.

Az ADK egyik fő tanulsága, hogy ha a kiértékelést teljes mértékben integrálják a digitális könyvtári kutatásba és fejlesztésbe, ennek haszna messze túlterjed a használók reagálásával foglalkozó egyes jelentéseken, s voltaképpen a rendszer verzióinak ismételt felhasználhatóságát alapozza meg.

/HILL, Linda L. et al.: Alexandria Digital Library: user evaluation studies and system design. = *Journal of the American Society for Information Science*, 51. köt. 3. sz. 2000. p. 246–259./

(Papp István)

Az Alexandriai Könyvtár megnyitása

Több mint tíz évvel alapítása után az *Alexandriai Könyvtár* újra megnyílik 2001 elején. Az egyiptomi kormány és az UNESCO közös projektjeként jól halad az építkezés, közel az ősi Bibliotheca Alexandrina helyéhez. Az épület elnyújtott henger alakú, 160 méter széles, falait csiszolatlan gránit borítja, amelybe a világ különféle írásrendszereinek a betűit vésték. A henger tetejét ferdén lemetsették, hogy az épületet megvédjék a tengeri permet ártó hatásától, s a felső szintek természetes megvilágítást kapjanak. A könyvtárat tűzbiztonsági rendszer védi attól, hogy úgy járjon, mind elődje.

Az Alexandriai Könyvtárhoz csatlakozik a vakok könyvtára, egy konferenciaközpont, egy kalligráfiai és egy természettudományos múzeum, valamint az Információs Tudományok Nemzetközi Iskolája (International School of Information Studies = ISIS). A Bibliotheca Alexandrina az ismeretterjesztés és a tudományos kutatás komplex intéz-

ménye lesz. Mint a régió vezető digitális könyvtára egyben távoktatási központként is működik. Olvasótermeiben egyébként tíz szinten 2000 személy számára van férőhely.

Jelenleg 400 000 kötettel, 10 000 elektronikus dokumentummal és 1500 folyóirattal rendelkezik. Az állománygyarapításhoz és működéséhez továbbra is élvezi a UNESCO és a nemzetközi közösség támogatását, hogy világszerte elismert intézménnyé váljék a legjobb technológiával, nagyszerű gyűjteményekkel és magasan kvalifikált személyzettel. A Bibliotheca Alexandrina egyedülálló kulturális és oktatási intézmény lesz, amely a tudósoknak, kutatóknak és a nagyközönségnek egyaránt rendelkezésére áll.

/UNISIST Newsletter, 28. köt. 1. sz. 2000. p. 15–16./

(Papp István)